

YOSHLAR HUQUQIY ONGI VA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH: HOZIRGI DAVR TALABI HAMDA OILA INSTITUTINING O'RNII

Begmatov Raximjon Raxmonqulovich

Toshkent Amaliy fanlar universiteti Dotsent v.b.

Annotatsiya. Bugungi kunda yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Va buni faqat kuchli huquqiy asos yaratish, mamlakatda yoshlar siyosatini izchil amalga oshirish orqali amalga oshirish mumkin. Maqolada yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish masalalari, tarixiy jihatlari, bu jarayonga to'sqinlik qilayotgan omillar, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Huquqiy madaniyat, yoshlar, O'zbekiston Konstitutsiyasi, yoshlarga oid siyosat, huquqiy bilim saviya

Аннотация. Сегодня формирование правовой культуры у молодежи имеет важное значение. И её можно осуществить лишь создав крепкую правовую базу, последовательно проводя молодежную политику в стране. В статье анализируются вопросы повышения правовой культуры молодежи, исторические аспекты, факторы мешающие данному процессу, существующие проблемы, а также пути их решения.

Ключевые слова: правовая культура, молодежь, Узбекистан, Конституция, молодежная политика, правовая база.

Abstract. Today, the formation of legal culture among young people is important. And it can be done only by creating a strong legal framework, consistently pursuing a youth policy in the country. The article analyzes the issues of improving the legal culture of young people, historical aspects, factors that hinder the process, existing problems, and ways to solve them.

Keywords: legal culture, youth, Uzbekistan, Constitution, youth policy, legal framework.

Kirish

Agar yoshlarda huquqiy ong shakllanmagan bo'lsa, ularning huquqiy bilimlari ham yetarli darajada rivojlanmaydi. Bu esa qonunlarni anglashda va ularga amal qilishda muammolarni keltirib chiqaradi. Huquqiy savodxonlikning yetishmasligi qonunbuzarliklar sonining ortishiga, ijtimoiy munosabatlarda nizolar va ziddiyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, yosh avlod ongida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish orqali ularda qonunga hurmat, huquqiy mas'uliyat va fuqarolik ongini mustahkamlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Yoshlar huquqiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lsa, ular nafaqat o'z huquq va erkinliklarini to'g'ri anglaydi va himoya qiladi, balki jamiyatda qonuniylikni mustahkamlash va huquqiy tartibotni ta'minlashda ham faol ishtirok etadi. Shu jihatdan, yosh avlod ongida huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish — davlatning barqaror va izchil rivojlanishi, shuningdek, demokratik qadriyatlar asosida kelajak jamiyatni qurishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi

Tahlil va natijalar

Yangi O'zbekistonda Yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish bugungi kunning dolzarb masalasidir. Ayni chog'da yoshlar kelajakda mamlakatimizni rivojlantirishda, demokratik

qadriyatlarining qaror topishida, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy sohalarni boshqarib, erkin, farovon va yuksak madaniyatli jamiyatni barpo etishda katta kuchga aylanadilar. Shu o'rinda yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Nega? Chunki huquqiy madaniyat demokratik jamiyatning asosi bo'lib, davlatning huquqiy jihatdan mukammaligini. Jamiyatning har bir a'zosi tomonidan huquqiy normalarga rioya etishini bildiradi. Yoshlarda huquqiy madaniyat, yuqori ma'naviyatni shakllantirishda avvalo ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlarda tarbiyalash joiz. O'zbekiston aholisining 64 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etib[1], ularni barkamol insonlar etib voyaga yetkazish, o'z huquqlari bilan birgalikda erkinlari, majburiyatlarini tushintirish davlatimizning huquqiy-demokratik jamiyat qurish yo'lida tashlangan katta qadamdir. Ma'lumotlarga ko'ra [1], O'zbekiston dunyodagi eng yosh davlatlardan biri bo'lib, o'rtacha yosh 24 ni tashkil etadi. Shuningdek 26 milliondan ortiq aholining 60 foizi (15,6 mln) 28 yoshgacha bo'lgan o'smirlardan iborat. O'zbekistonda 1-6 yoshdagilar 3,63 mln, 7-14 yoshdagilar 5,17 mln, 14-28 yoshdagilar 6,8 mln kishini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Birlashgan millatlar tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida yoshlarning jamiyatimizdagi o'rni haqida to'xtalib, "...yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim. Shu munosabat bilan O'zbekiston globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan bugungi sharoitda yoshlarga oid siyosatni shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat – BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif etadi. Bizning nazarimizda, mazkur hujjatni imzolaydigan davlatlar ushbu sohani o'z ijtimoiy siyosatining asosiy va muhim hayotiy ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarish bo'yicha qat'iy majburiyatlarni o'z zimmasiga olishi kerak. Shu munosabat bilan odamlar, birinchi navbatda yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir [2]" degan edi. Darhaqiqat, bugungi dunyo yoshlari son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Aytish joizki yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish borasidagi ilk tushunchalarni bolalar oilada, maktabgacha ta'lim muassasalarida oladilar. Maktab davrida esa ular davlat qurilishi va konstitutsiyaviy tuzimi, fuqarolarning huquq va erkinlari, majburiyatlari haqidagi bilimlarga ega bo'lishadi. Albatta bu bilimlar o'rta maxsus ta'lim muassasalari, oliy o'quv yurtlarida takomillasha boradi. Oxirgisida talabalar uchun tashkil qilinadigan maxsus kurslar orqali ular xalqaro siyosiy hayot, jahonda insonlarning huquqlari qay darajada himoya qilinishi bilan tanishadilar.

2017 yil O'zbekiston Prezidenti 7 fevral kungi farmoni bilan 2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini tasdiqladi[3]. Uning ikkinchi bandi qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga yo'naltirilgan sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi samarasini oshirish, sud jarayonida tortishuv tamoyilini to'laqonli joriy etish, yuridik yordam va huquqiy xizmatlar sifatini tubdan yaxshilashga aratilgan. Albatta bu qo'yilgan vazifalar ham yotadi. Yoshlarni yanada follashtirish maqsadida 2017 yil 30 iyun kuni Toshkentdagi Simpoziumlar saroyida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ishtirokida "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyi bo'lib o'tdi. Qurultoy kun tartibiga qo'yilgan masalalarning dolzarbligidan kelib chiqib, unda qatnashish uchun Oliy Majlis Senati a'zolari va Qonunchilik

palatasi deputatlari, hukumat a'zolari, vazirlik va idoralar, jamoat tashkilotlari vakillari, ommaviy axborot vositalari xodimlari taklif etildi. Shuningdek, videokonferensiya orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi rahbariyati, mahalliy hokimliklar rahbarlari, hududlardagi yoshlar qatnashdi.

Qurultoyda Prezident Shavkat Mirziyoyev nutq so'zlashdi. Mamlakat rahbari "Kamolot" faoliyatini tanqidiy tahlil qildilar. Bugungi kunda tashkilot o'z oldiga qo'yilgan barcha vazifalarni to'laqonli bajara olmayotganli ta'kidlandi. Shunga ko'ra, Shavkat Mirziyoyev "Kamolot" YOIHni tugatib, uning o'rnida O'zbekiston yoshlar ittifoqini tuzishni taklif etdi. Qurultoyda so'zga chiqqanlar, ushbu taklifni bir ovozdan qo'llab-quvvatladi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi markaziy kengashi raisi etib Qahramon Quronboyev saylandi. Shuningdek, taklifga ko'ra, Yoshlar ittifoqi rahbari bir paytda Prezidentning yoshlar siyosati masalalari bo'yicha davlat maslahatchisi lavozimini egallaydigan bo'ldi [4].

Yuqorida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, tegishli xulosalar ham bayon qilindi. Jumladan:— umrguzaronlik qilayotgan davrimizda yoshlarning intellektual salohiyatini yuksaltirish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etib borayotganini hisobga olib, ommaviy axborot vositalari tomonidan intellektual boylikka intilish ko'nikmalarini yoshlarimiz xulq-atvorida va tafakkurida chuqur qarortopirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratilmog'i lozimdir;

— yoshlarimiz xulq-atvorida tafakkurida demokratiya qadriyatlarini, erkin shaxs ma'naviyatini shakllantirish masalalariga yetarli ahamiyat berilishi lozim;

-yoshlarimizni jahon miqyosida ro'y berayotgan xalqaro globallashuv jarayonlardan muhofaza qilish masalalariga bag'ishlangan nashrlarni ko'paytirish o'ta dolzarb ahamiyat kasb etadi.

-yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishda ta'lim sifatini oshirish joiz.

Zero, huquqiy ta'limning maqsadi har bir kishiga amaliy faoliyatda zarur bo'ladigan huquqiy bilimlarni belgilangan davlat standartlaridan kam bo'lmagan hajmda olish imkoniyatini berishdan iboratdir. Tarbiyaviy va o'quv ishlari shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik prinsiplar va normalarni anglab yetishga qadar oshirishga yo'naltirilishi lozim. Huquqiy tarbiyaning o'tmishdan qolgan faqat bir tomonlama axborot berish – ma'rifatchilikka yo'naltirilganligini bartaraf etib, uni qonuniyligni mustahkamlash, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish vazifalari bilan uzviyroq bog'lash zarur. Shuni muttasil nazarda tutish kerakki, yoshlarning huquqiy ongini shakllantirishda ularni huquq, qonuniylik ruhida tarbiyalash, huquqiy ma'rifat, qonunga hamda huquqqa nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiribgina qolmay, balki shaxsning ijtimoiy-huquqiy faolligida, uning huquqiy madaniyatida o'zining tugal ifodasini topadi. Yoshlarning huquqiy tarbiyasi va ta'limini takomillashtirishga ta'lim va tarbiyaning hali foydalanilmagan mexanizmlarini yaratish, ulardan samarali foydalanish, tarbiya va ta'limning yangi shakllari va vositalarini joriy etish, moddiy-texnika negizini kuchaytirish yo'li bilan erishiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvar PF-5618- sonli "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni [6] oilada huquqiy tarbiyani olib borish va bu borada davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilashda muhim rol o'ynadi. Farmon bilan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi" tasdiqlandi. Farmonning maqsadi aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga doir ishlar samaradorligini yanada oshirish, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirib borishning zamonaviy usullarini joriy etish, aholini, xususan, yoshlarni zararli axborotlar hurujlaridan himoya qilishda mustahkam huquqiy immunitetni shakllantirish hisoblanadi. Farmonda fuqarolar ongiga "Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish — demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!"

degan hayotiy g'oyani mustahkamlash huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirishning asosiy vazifalaridan biri etib belgilandi. Bugungi kunda "Yuksak huquqiy madaniyat-mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan konseptual g'oya asosida huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil etish davlat organlari va tashkilotlarining ustuvor vazifasi sifatida qayd etildi. Xo'sh, bu vazifa qay tarzda bajariladi?

Farmonga muvofiq jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish "Shaxs — oila — mahalla — ta'lim muassasasi — tashkilot — jamiyat" tamoyili bo'yicha tizimli va uzviy tashkil qilinmoqda" [7]. Qolaversa, Konsepsiyada alohida bob bilan, "Oilada huquqiy tarbiyani shakllantirish va huquqiy madaniyatni yuksaltirish" ustuvor yo'nalishi belgilangan bo'lib, bunda quyidagi yo'nalishlarda ishlar olib borish belgilangan" [8]:

- Oilada bolalarga huquqiy tarbiya va odob-axloqning boshlang'ich qoidalarini o'rgatish bo'yicha ota-onalar uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish va tarqatish.

- Oila davrasida huquqiy savodxonlikni oshirishga mo'ljallangan, har bir elementar huquqiy bilimlarni o'rgatishga qaratilgan va kundalik hayotdagi muhim masalalar yuzasidan huquqiy qo'llanma tayyorlash va tarqatish.

- Bolalar uchun huquqiy mavzularda va odob-axloqning oddiy va kundalik qoidalarini bilishni, vatanparvarlik, qonunlarni hurmat qilish, o'zbek xalqining tarixi va milliy qadriyatlarini o'rgatishni targ'ib qiluvchi turli multiplikasion filmlarni yaratish.

- Bolalar uchun huquqiy axborotni yetkazishga hamda kundalik turmushda qo'llaniladigan normalar va odob-axloq qoidalarini o'rgatishga qaratilgan audioertak, kinofilm va kinojurnallar ishlab chiqish.

- Oilaviy notinchlik hamda bolalar nazoratsizligi va qarovsizligining oldini olish, bolalar orasidagi huquqbuzarlik va jinoyatlarning salbiy oqibatlari to'g'risida teleko'rsatuvlar, tok-shoular tayyorlash.

- Kundalik turmushda ko'p uchraydigan masalalarning huquqiy yechimlari va yangi qabul qilingan qonun hujjatlarining mohiyatini uyma-uy yurib targ'ib qilish, shuningdek, huquqiy ma'lumotlarni yetkazishga qaratilgan flayer, buklet va boshqa tarqatma materiallarni oilalarga tarqatish.

- Yoshlar va ota-onalar o'rtasida nikoh yoshi, aliment to'lash shartlari, qarindoshlar o'rtasidagi nikoh va uning huquqiy oqibatlari to'g'risida muntazam ravishda huquqiy targ'ibot tadbirlarini o'tkazish.

Bugungi kunda dolzarb bo'lib turgan ba'zi masalalar ham borki, ularga o'z vaqtida aniqlash va zaruriy choralarni ko'rish muhim. Chunki, huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya oiladan boshlanadi, ilk kurtaklari mazkur makonda yoyiladi degan fikr ilgari surilar ekan, shu bilan birga hozirgi taraqqiyot bilan bog'liq muayyan ijtimoiy muammolar kelib chiqmoqdaki, ular oilaning huquqiy tarbiyaviy funksiyasini to'laqonli bajarishiga to'sqinlik qilmoqda. Bular qatoriga quyidagilarni kiritish o'rinli:

1. Internet tarmog'ining jamiyat hayotining barcha jabhasiga kirib borishi.

2. Ota-onalarning oila va ro'zg'or, mehnat, ish tufayli farzandlarga vaqt ajratishga imkonining kamayib borishi.

3. Nizoli oilalar va ulardagi nosog'lom ma'naviy muhitning mavjudligi.

4. Oilada tazyiq va zo'rvonlik holatlarining ildiz otganligi.

5. Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilikning mavjudligi.

Sanab o'tilgan holatlar kelajak avlodning tarbiyasiga salbiy ta'sir etibgina qolmay, balki jamiyat taraqqiyotida ham salbiy izini qoldirishi aniq. Bu esa jamiyatda madaniyatsiz, savodsiz, ma'naviyati zaif, huquqbuzar fuqarolarning ko'payishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan

ham, oiladagi sog'lom ma'naviy muhit va ota-onaning har tomonlama o'zining ustida ishlashi va farzandlariga tarbiya berishida yetarli bilim ko'nikmalarga ega bo'lishi muhim.

Masalan, bir qator mamlakatlarda, xususan, Islandiya, Shveysariya, Yaponiya va Daniya, Finlyandiya kabi davlatlarda yoshlar huquqbuzarligining oldini olish va huquqiy tarbiyani birinchi bosqichi sifatida oila o'rniga alohida urg'u qaratiladi. Shu bilan birga, reytinglarga ko'ra, bu mamlakatlarda jinoyatchilik darajasi ham past [9]. Mazkur davlatlarda ta'lim sifatiga ahamiyat berish bilan bir qatorda, ota-ona mas'uliyati bola huquqlarini himoya qilish mexanizmlari orqali yo'lga qo'yilgan.

Xulosa

Ta'kidlash joizki, yoshlar ongida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish — har qanday davlatning huquqiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashda hal qiluvchi omillardan biridir. Bu yo'nalishda davlat va jamiyat institutlarining hamkorlikda olib borayotgan maqsadli faoliyati, ta'lim-tarbiya jarayonlarida huquqiy ma'rifatni kuchaytirish orqali yosh avlodni ongli, qonuniylikka sodiq va faol fuqaro sifatida tarbiyalash imkonini yaratiladi.

Ota-onalar huquqiy madaniyati, ota-onalarning bola tarbiyasi bo'yicha mas'uliyatini oshirish, ota-onalar uchun qulay mobil ilovalarni yaratish, qonunlarga va huquqiy bilimlarni olish imkonini kengaytirish, nodavlat ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlarida ota-onalar uchun huquqiy bilimlar va oilaviy masalalarga oid bilimlarini oshirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini yo'lga qo'yish, oilaviy muammolarning oldini olish va bolalarning ijtimoiy yetimligi, shu jumladan, bolalarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlikning oldini olish va rehabilitatsiya qilish, nizoli oilalarni o'z vaqtida aniqlash va ular bilan profilaktik tadbirlarni olib borishni yo'lga qo'yish, huquqiy axborotni uzviy olib turish imkonini kengaytirish, qonunlar va normativ huquqiy hujjatlarning sharhlarini ko'paytirish, oddiy soddagina tilda tushuntirib beruvchi tarqatma materiallarni ko'paytirish jamiyatda huquqiy madaniyat shakllanishida samaradorlikning oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bolbekov B. Yoshlar – yurtimiz tayanchi. <https://vakillik.uz/2017/10/27/yoshlar-yurtimiz-tayanchi>.
2. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zlashdi. <https://president.uz/oz/lists/view/1063>
3. Fuqarolik jamiyati asoslari.
[Www.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/...on.../un_uzb_Civil_Society.pdf](http://www.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/...on.../un_uzb_Civil_Society.pdf)
4. O'zbekiston Prezidenti 2017—2021 yillarga mo'ljallangan Harakat strategiyasi haqidagi farmonni imzoladi.
<https://daryo.uz/k/2017/02/07/ozbekiston-prezidenti-2017-2021-yillarga-moljallangan-harakat-strategiyasi-haqidagi-farmonni>
5. “Kamolot” tugatilib, uning o'rnida O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi.
<http://xushnudbek.uz/uzbekiston-yoshlar-ittifoqi-tashkil>.
6. Қосимова Н. “Ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш: муаммо ва ечим”
7. <https://lex.uz/docs/4149765>
8. <https://lex.uz/docs/4149765>
9. <https://lex.uz/docs/4149765>
10. <http://www.atorus.ru/tourist/top10/article/973.html>